

Н.Ф. Ломан^{*}, Г.Б. Алипбекова, С.А. Никифорова, А.С. Ламанова, Б.Б. Рысбекова

«Қарағанды медициналық университеті» КЕАҚ, Қазақстан
(E-mail: loman33@yandex.ru)

Медициналық жоғарғы оқу орнында қазіргі студент жастардың рухани бағдарын қалыптастыру әдісі ретінде философияны зерттеу

Мақалада жалпы білім беретін пәндер циклі (ЖБП), атап айтқанда философия сабақтарында қазіргі студент жастардың рухани бағдарларын қалыптастыру әдістемесі мәселесі қарастырылған. Авторлармен дәрігер-студенттерде моральдық нұсқауларды қалыптастырудың кейбір әдістері анықталған. Оқытудың белсенді түрлері арқылы Абай философиясын оқытуға ерекше көңіл бөлінеді. Кері байланыс сауалнамасын талдау түріндегі зерттеу нәтижелері студенттердің көбіне гуманитарлық бағытта оқуды маңызды деп санайтынын, дәрігер мамандығында философияның маңыздылығын атап көрсетеді. Медициналық университеттегі философия пәнінің өзіндік ерекшеліктері бар. Студенттер сабақта өзінің мақсаты мен өмірлік мәнін түсінеді, топта жұмыс істеуге үйренеді, өз ұстанымдарын дәлелдермен қорғайды, сол арқылы клиникалық ойлау дағдылары қалыптасады. Сонымен қатар ұлы ойшылдардың мұрасын зерттеу белсенді өмірлік ұстанымды, әлемді жақсырақ орынға айналдыруға ұмтылуды қалыптастырады, өзін-өзі жетілдіруге, тұрақты тұлғалық және кәсіби өсуге ықпал етеді, тұлғалық сезімді дамытады, ұлттық қадір-қасиет пен өз халқына деген мақтаншы дамиды. Рухани-адамгершілік мәдениетін қалыптастыру процесі денсаулық сақтау саласында болашақ мамандығын алуда маңызы зор. Студент тұлғасының рухани мүмкіндіктерінің критерийлерін анықтау және оның дамуын қадағалау өте қиын. Мақала авторлары денсаулық сақтау саласындағы болашақ маманның рухани-адамгершілік мәдениеті неғұрлым жоғары болса, оның сұранысы, қоғам үшін әлеуметтік мәні де соғұрлым жоғары болады деген қорытындыға келген. Ал ұлы ойшылдар мұрасын зерделеу студенттің рухани кемелденуіне ықпал етеді.

Кілт сөздер: әдіс-тәсілдер, руханият, құндылық бағдарлар, жастар, әлеуметтік және гуманитарлық пәндер, Абай мұрасы.

Кіріспе

Бүгінгі таңда жоғары білім беру саласындағы басты мәселелердің бірі — жастарға құнды рухани бағдарларды қалыптастыру. Құндылық бағдарлары өз кезегінде өткен және қазіргі ұлы ойшылдардың көзқарастарын зерделеуде қалыптасады. Руханият кәсіби және моральдық міндеттерді орындауға, экзистенциалды мәселелерді шешуге, тәуекелдерді бағалауға және стандартты емес жағдайларда шешім қабылдауға көмектеседі. Біздің ойымызша, қазіргі студент жастардың рухани бағыт-бағдарын қалыптастыруға көбіне Абай мұрасын зерделеу ықпал етеді.

Әдістер мен материалдар

Философия бөлігіндегі гуманитарлық бағыттағы пәндерді оқу барысында студенттердің құндылық бағдарларының қалыптасуын бағалау үшін кешенді тәсіл қолданылды, оның ішінде талдау және синтез, салыстыру және жалпылау, дедукция мен индукция, ғылыми абстракциялау және жалпылау.

Нәтижелер және оны талқылау

Қазіргі жаһандық әлемде әсіресе жастар үшін нақты құндылықты мақсаттардың болуы маңызды. Біз әртүрлі ақпарат бар әлемде өмір сүріп жатырмыз және оны түсіну маңызды болып табылады. Студенттерде мұндай жұмыс дағдылары болуы керек және бұл рухани бай тұлғаны дамытуға көмектесетін дүниетанымдық негіздері болған жағдайда ғана үйренуге болады. Сондықтан білім беру парадигмасының мақсаты — студенттің өзін-өзі танытуы және оның тұлғасын қалыптастыру болуы керек. Білім беру жүйесі В.С. Библердің сөзімен айтқанда, «мәдениет адамын» [1: 291], яғни дайын білімді механикалық түрде қабылдамайтын, бірақ оларды ерікті түрде ой елегінен өткізе алатын тұлғаны қалыптастыру мақсатын қоюы керек. Медициналық оқу орнында философияны оқыту

^{*} Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: loman33@yandex.ru

тәжірибесі студенттерде кейде гуманитарлық білімнің маңыздылығына пессимистік баға беретінін көрсетеді. Бұл жерде студенттер контингентін есте ұстаған жөн. Ең маңыздысы — қоғамның рухани өмір деңгейінің жалпы құлдырауы. Жастар көбіне ештеңе оқымайды, не аз оқиды, өз бетінше білім алуға дағдыланбайды, коммуникативті дағдылары аз, сөздік қорлары төмен, өз ойын ашық айтуға мүмкіндік бермейді. Және бұл барлық осы ұстанымдарды студенттердің өздері растайтын кері байланыс сауалнамаларын талдау дәлелдейді. Студенттердің сыни көзқарасы, белсенділігі артқанын, оқытушының біліктілігіне өз наразылықтарын білдіре алатынын атап өткен жөн. Және бұл жаман емес. Бірақ, оқытушы мен студент арасындағы қарым-қатынасқа негізделген байланыс жоғалады. Және бұл, әрине, кейде мінез-құлыққа әсер етеді. Біз бірінші және екінші курс студенттерімен жұмыс істейміз, олар жаңа оқу жағдайларына бейімделуі керек екенін ескеру керек. Студенттердің моралды тұрғыда өздерін жайлы сезінуі үшін оларға көмектесу керек.

Біздің ойымызша, ұстаз тұлғасының философиялық білімнің «серігі» ретіндегі рөлі зор, өйткені ол студенттер үшін тұлғаланған философияның көрінісі болып табылады. Философияға қызығушылық философия оқытушысының тұлғасына, онымен қарым-қатынасына байланысты болып келеді. «Оқытушы тұлғасынан – студент тұлғасына дейін» медициналық жоғарғы оқу орындарында философияны оқытудағы маңызды постулат болып табылады. Л.Е. Балашовтың «Әркім философиялайды және әркім өзі үшін өмірлік, шын мәнінде философиялық мәселелерді (дүниеге көзқарас, өмірдің мәні мен мақсаты, мамандық таңдау туралы, жақсылық туралы және зұлымдық және т.б.) шешеді. Ендеше, проблемалар лабиринтінде адасып жүргенше, философияны басқалардан үйренген дұрыс емес пе?» деген пікірімен келіспеу қиын [2: 17]. Медик-студенттердің философияға деген қызығушылығын қалыптастыруды оқытушы басшылыққа алуы керек. Медик-студенттердің бейіндік емес пәнді белсенді оқуының бірден-бір мотиві қызығушылық болып табылады. Оқытудың өзекті мазмұны мен қызықты формасы студенттердің сыни тұрғыдан ойлауын қалыптастыруға негіз болады. Оқыту әдістерін оқытушы өзі таңдайды. Біздің елімізде кез келген ЖОО оқытушысы педагогикалық процесті өз қалауы бойынша тандап, құру мүмкіндігіне ие. Ал қазіргі дәстүрлі оқыту үлгілері сізді қанағаттандырмаса, интерактивті оқыту әдістеріне көшуге болады. Оның үстіне жұмыс тәжірибесі көрсеткендей, кейбір оқытушылар пайдаланатын рефераттық жүйе әрқашан оң нәтиже бере бермейді. Бұған 2020 жылдың қараша айында философия пәнін оқитын медик-студенттердің онлайн сауалнамасы дәлел. Сауалнамаға 185 адам қатысты, оның ішінде 165-і (яғни 89,2 %) семинардың бұл түрі туралы теріс пікір білдірді. Респонденттердің айтуынша, мұндай форма «жалықтыратын», «қызықсыз» және студенттердің ішінде біреуі ғана дайындалады. Шынында да, егер сіз мәтінді жай ғана оқитын бір сөйлеушіні тыңдасаңыз, оны тыңдау қызықсыз болады. Әрине, сіз бұл форманы әртараптандыруға, оны жеткілікті белсенді түрге айналдыра аласыз. Мысалы, біз рефератқа студенттерді қызықтыратын тақырыпты ұсынамыз, содан кейін студенттерге рефераттың байыпты дайындықты қажет ететін шағын ғылыми жұмыс екенін түсіндіреміз. Келесі кезекте ережелерді белгілейміз: сөйлеу ережелері, ақпаратты еркін меңгеру, сұрақ қою және жауап беру. Ал мұндай форманың өз орны бар, бірақ әр сабақта емес. Оқытудың әртүрлі формалары қажет.

Біз әртүрлі ақпараттық кеңістігінде өмір сүреміз. Рухани бағыт-бағдар беру арқылы ғана студенттер ақпаратты дұрыс талдай алады, сонымен қатар алынған нәтижелерді әртүрлі жағдайларда қолдана алады. Мысалы, індет жағдайлары ерекше ақыл-ойды, үнемі ой жүгіртуді талап етті. Дәл жалпы білім беретін пәндер циклінің сабақтарында прагматикалық индивидуализм дәуірі үшін әдеттен тыс дүние туралы өзіндік түсінік қалыптасады. Студент әр түрлі мәселелер бойынша өзіндік пікірінің болуы қажеттілігін түсіне бастайды. Оның қарым-қатынастағы ұялшақтығы, курстастарының теріс бағалануынан қорқу жоғалады. Негізінен медициналық жоғарғы оқу орнында философияны оқу кезінде рефлексияны белсендіруге және өзінің танымдық қабілеттерін талдауға бағытталған тапсырмалар ерекше маңызға ие. Мысалы, «Еркіндік философиясы» тақырыбы бойынша сабақты алайық, онда шағын топтар құрылды (төрт топ – әрқайсысында 3 адамнан) және олардың әрқайсысы ойшылдардың философиялық көзқарастарын қорғайтын дәлелдер, сондай-ақ қарсы дәлелдер дайындауы керек болды. Біздің жағдайда бұл Б. Спинозаның, И. Канттың, А. Камюдің, Сартрдың көзқарастары болды. Бақылау көрсеткендей, студенттердің барлығы дерлік сабақтарды өткізудің ұсынылған формасына қызығушылық танытады. Осылайша, бағдарламалық материал жақсырақ қабылданады, ал студенттер топтық жұмыс істеу дағдыларын игереді. Бұл қалыптасып жатқан дәрігер тұлғасы үшін маңызды, өйткені қарым-қатынас пен ұжымдық жұмыс тәжірибесі болашақта тек пациенттермен ғана емес, әріптестермен де диалог құруға көмектеседі. Мұндай оқыту

әдістері жеке тұлғаның белсенділігін, дербестігі мен жауапкершілігін ынталандырады. Мұндай сабақтарда болашақ дәрігер кәсібі үшін маңызды көшбасшылық дағдылардың дамытады.

Философия сабақтарында диалог ерекше маңызға ие, мұнда әрбір студент өз көзқарасын білдіруге мүмкіндік алады. Біз бұл әдісті қолданамыз, өйткені диалогта студенттер өз көзқарасын дәлелдеу арқылы қорғау қабілетін үйренуге мүмкіндік алады. Диалог пікірталасқа айналса, материалды меңгеру жемісті болады. Философия сабақтарында рефлексияның маңызы зор. Оның көмегімен сіз жаңа алынған ақпаратты түсіне аласыз, оны бағалай аласыз. Рефлексия жазбаша да, ауызша да болуы мүмкін. Бұл семинар барысында ғана емес, эссе жазу кезінде де мүмкін болады. Студенттер өздері дайындап жатқан әртүрлі этикалық дилеммаларды қарастырған кезде өз позицияларын дәлелдеуге өте жақсы. Дилеммалар үлкен қызығушылық тудырады және талқылау туындайды. Осылайша, біз қызықты жауаптар аламыз.

«Адам философиясы және құндылық әлемі» тақырыбын зерттеген кезде студенттерге әртүрлі көзқарастар ұсынылады, олар өз пікірлерін талдап, құрастыруы керек. Мысалы, Блез Паскальдың ұстанымын алайық, ол адамды, оның уайымын түсіну оңай емес деп санайды. Өйткені, кез келген адам тұтас тәуелсіз шексіз әлем. Паскаль әлеммен салыстырғанда адам мардымсыз деп санайды. Ол былай деп жазды: «Адам деген не? Шексіздікпен салыстырғанда — ештеңе, және онымен салыстырғанның барлығы, ол дегеніміз барлығы мен ештеңенің арасындағы бірдене [3: 119]. Адам әлсіз, оңай жойылады, қамыс сияқты, көңіл-күйдің, ойлардың, нанымдардың өзгеруіне ұшырайды. Зауыт сияқты, ол өзінің өмір сүруіне – жерге, сондай-ақ оған өмір сүруге берілген белгілі бір уақыт кезеңіне байланған». Паскаль өмірдің үмітсіздігі жағдайынан оптимистік жол табады. «Адам жай қамыс емес, табиғаттың әлсіз өнімі, ол — ойлаушы қамыс...» [3: 121]. Адамды бұлай атаумен Паскаль не айтқысы келді? Студенттер пайымдай отырып, ең бастысы, ойлауды үйрену және бұл адамгершіліктің негізі деген қорытындыға келеді. Ізгілік — бұл білім, яғни студенттер Сократтың ойларын еске алады. Адамның ұлылығы ойлау қабілетінде екенімен келіспеу мүмкін емес. Адам ойлау үшін туады. Студенттер Декартты еске алады, ол «мен ойласам, мен бармын» деп мәлімдеді және бұл адамның қадір-қасиетін, мақсатын, ізгілігін көрсетеді.

Сабақта көтерілетін маңызды мәселелердің бірі – руханият мәселесі. Руханият туралы ой елегінен өткізе отырып, студенттер бүгінгі күні ол бұрынғыдан да өзекті деген қорытындыға келеді, өйткені бұрын адамгершілік ұстанымдар бала кезінен берілсе, қазір толық еркіндік қамтамасыз етілген. Жастар арасында моральдық қағидалар ескірген деген пікір жиі кездеседі. Білім алушылар құрдастарының білім алуын жеке тұлғаның рухани өсу көзі ретінде емес, формалдылықтың бір түрі ретінде қарастырады деп есептейді. Қазіргі студенттер сезімді тәрбиелеуге, шығармашылық белсенділікті дамытуға арналған көркем әдебиетке барған сайын аз бет бұрады. Кері байланыс сауалнамасын саралай келе, қазіргі жастар аз оқи бастады деген қорытынды жасауға болады. Классиктерді бұқаралық мәдениет алмастыруда, оның міндеті өз бетінше ойлаудың қалыптасуына ықпал етуден гөрі көңіл көтеру болып табылады. Студенттер оқуды ұнатпайтындарын мойындайды. Отбасы тәрбиенің стандарты болудан қалады. Ажырасу статистикасы мұны растайды. Ақша мейірімділікті, сүйіспеншілікті, қамқорлықты ығыстырып, басты құндылыққа айналады. Эгоизм мен индивидуализм әлемінде адамдар жай ғана өзара қолдауға ие емес, жаттық күшейеді. Жеке өсу бірінші орында, ол басқалардың игілігі үшін қызметтен маңыздырақ болып шықты. Бірақ жеке тұлғаның кемелдік дәрежесін көрсететін ішкі дүниенің руханилығы мен байлығы. Ар-ожданды басшылыққа ала отырып, рухани өміріңізге объективті баға бере аласыз. Руханиятты белсенді өмірлік ұстанымды, өзін-өзі тануға деген ұмтылысты және әлемді жақсартуға деген ұмтылысты нығайту арқылы дамыту керек деп ойлаймыз. Біздің ойымызша, ұлы ойшылдар мұрасын зерделеу бұл істе септігін тигізеді.

XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басындағы қазақ руханиятының дамуына өлшеусіз үлес қосқан ірі қазақ ойшылдарының бірі Абай адамның мейірімділігі мен шынайылығына, оның жүрегіне, әрине, санасына сенген. Ол ең алдымен ақыл-ойды асқақтатқан, адам өмірінің мәні мен құндылығын жаңа түсінікпен толтырған жастарға арналған құндылық бағдарларын тұжырымдады. Адамгершілік, жанашырлық, достық, сүйіспеншілік өмірде өнегелі қағидалы басшылыққа алу керек деп есептеген Абай үшін басты бағдар болды.

Дағдарыс заманында Абай ойлары ерекше өзекті. Тарихтың бетбұрысты тұстарында адам болмысының шектік, нәзіктік сезімі күшейіп, экзистенциалды мәселелер алға шығады. Абай философиясын оқу барысында студенттер өте қызықты ойларын айтады. Осы жылдар ішінде

студенттердің ұлы ойшылдың философиясын мейлінше табысты меңгеруі үшін әртүрлі әдістер мен тәсілдер қолданылып, біз жыл сайын кері байланыс сауалнамасын талдадық.

Кері байланыс сауалнамасын талдау дөңгелек үстел түріндегі сессиялардың (90%) ең сәтті өткенін, студенттердің де қара сөздерін талқылауға қызығушылық танытқанын (80%), ал баяндамалардың қызықты емес екенін көрсетті (75%). Бір айта кетерлігі, қазіргі жастардың Абай философиясына деген қызығушылығы қай жағынан да сөнбейді. Бұл қазіргі жастардың белгілі бір рухани бағыт-бағдарлары бар екенін, олар әртүрлі, бірақ олардың орны бар екенін көрсетеді. Біз студенттерге жыл сайын көтерілетін мәселелерді анықтадық. Біздің ойымызша, студенттердің білімнің маңызы туралы пікірлері назар аударуға тұрарлық, олар Абайдың «Неліктен біз ересектер ретінде тамақ пен ұйқыны ұмыттыратын қызығушылыққа қанағаттанбаймыз? Неге білім іздегендердің жолын таңдамаймыз?» [4; Жетінші сөз] сұрақтарын атап өтті. Содан кейін олар өздеріне сұрақ қойды: «Мен кітапты соңғы рет қашан алдым? Оқулық емес, әрине. Өкінішке орай, студенттер атап өткендей, олардың көпшілігі бұл сәтті есіне түсірмеді, өйткені олар бұрынғыдай көркем әдебиетті оқымайды. Қазір жастардың дамуына не кедергі? Студенттер қазіргі жастарға қарап отырып, Абай заманынан бері іс жүзінде ештеңе өзгерген жоқ деп ойлауға болатынын атап өтті. Жастар уақыт өте келе деградацияға ұшырайды, жаңа нәрсені үйренуден бас тартады, жаңа ақпаратты қабылдау қиынырақ болады, өзін-өзі дамытуға күш салмайды, көбінесе физиологиялық қажеттіліктерін қанағаттандырады, көбінесе рухани дамуды ұмытады. Сосын, Абай айтқандай, көзбен ғана көрсе, жастың хайуаннан айырмашылығы неде. Баяндамашылар жетінші қара сөзде көтерілген мәселе ХХІ ғасырда өте өзекті екенін атап өтті.

Философия – түп тамырына үңілетін терең ғылым, әр заманның ұлы философтары, олардың ойлары мен тұжырымдары жастардың рухани дамуына ықпал етеді. Мәселен, дөңгелек үстелде Абайдың ғылымды сүйеге шақыратын заңдылықтары туралы, ғылымды танып-білуге кіріссе, қай жерде екеніне студенттер де назар аударды. Өйткені, алған білімнен ләззат алып, оны бағалай білсеңіз, әрбір жаңа білім сізге оңай жетеді. Мүмкіндігінше көп білу үшін емес, білім алу процесін жақсы көру үшін оқу керек. Білімде игі мақсаттар қойылуы керек. Медик-студенттер адамдарды емдеу үшін оқу керек деп есептейді және бұл ең маңызды және асыл мақсат. Отыз бірінші қара сөзде студенттер оқуға, есте сақтауды қалыптастыруға арналған нұсқауларды көрді, онда Абай ақпаратты қалай жақсы есте сақтау керектігін түсіндіреді. Бірінші және ең бастысы – мотивті табу, оның не үшін қажет екенін түсіну. Яғни, зерттелетін ақпараттың практикалық мәнін, көлемін табу. Ашық жүреппен, айтылғанның мағынасын түсінуге дайын және ниетте болу. Ойланып, бірнеше рет қайталау. Мидағы нейрондардың процестері арасындағы ілмектік байланыстардың қалыптасуы бірнеше рет қайталауға негізделген, студенттер физиология саласындағы білімдерді пайдалануға назар аударды, яғни ұзақ мерзімді есте сақтау қалыптасады. Медик-студенттердің философияны оқуда пәнаралық білімді пайдаланатынын айта кету керек.

Барлық уақытта адамзат «Адам дегеніміз не?» Оның бар болуының мәні неде? деген сұраққа жауап беруге тырысты. Ұлы Абай мұрасын зерделеуде студенттерді қызықтырған тағы бір мәселе бұл да талқыға түсті. Өз халқын сүйетін, сенетін тұлға ретінде Абай нағыз патриоттың үлгісі болып табылады. Студенттер Абай шығармаларын оқи отырып, оның өз Отанын көркейтіп, өркендетуді шын жүректен қалайтынын, жастарды адамгершілікке, жақынына жанашырлыққа үйреткенін байқауға болатынын атап өтті...». «Пайданы ойлама, намысты ойла, білімге талпын» деп жазды. Абай жастарға сенген, өйткені адамның өмірлік қасиеттері жас кезінде қалыптасады. Ұлы ойшылдың өз халқының болашағын ойлайтыны — жастар. Ал қазіргі ХХІ ғасырда жастар қандай? Студенттерге осындай сұрақ қойылды. Олар қазіргі заманда қазіргі жастардың рухани азғындауы туралы пікірдің басым екенін атап өтті. Студенттер бұл пікірмен келіспей, қай уақытта да жаман және жақсы адамдар болатынын, кез келген қоғам біркелкі болмайтынын, яғни тек жас ерекшелігіне қарап жалпылап, стигматизациялауға болмайтынын атап өтті. Студенттер өз ұрпағына риза, олар алға қойған мақсаты бар, соған қарай батыл баратын озық адамдар деп есептейді. Олардың арасында көптеген қызықты адамдар бар. Мүмкін, жастар кітапты аз оқи бастаған немесе мұражайға бара бастаған шығар, бірақ уақыт та бір орнында тұрмайды. Барлық ұрпақтардағы сияқты бүгінгі жастардың да бойындағы жаман қасиеттер бар. Соның бірі, студенттердің айтуынша, сәнге ойланбастан еліктеу. Ал енді сән тек ақымақ киімдерді ғана емес, сән одан әрі тарады, ол мінез-құлыққа, формаларға – жаман әдеттерге, жиіркенішті мінез-құлыққа әсер етеді. Көптеген жастар басқа адамдардың бейнесін көшіріп қана қоймай, мінез-құлқын да көшіреді. Ол жақсы емес. Өйткені, әр адам – тұлға және өзінше бірегей, бұл оны басқалардан ерекшелендіреді, оны өзі жасайды. Студенттер ойлайды, еліктейді,

өздерін жоғалтады, қоғамдық пікірдің құлы болады. Сіз өзіңізді өзіндік құндылықтары бар, қиындықтарды жеңе алатын бірегей тұлға ретінде қалыптастыруыңыз керек. Және осы жағдайда ғана нағыз тұлға болуға болады. Ал ол үшін көп нәрсе керек, жақсы оқу керек. Баяғы заманнан ата-бабаларымыз даналығын, нақыл сөзін, тәжірибесін жеткізген. Сондықтан Сократ, Аристотель, Конфуций және басқа да көптеген философтар, ойшылдар жас санаға мүмкіндігінше көп даналықты үйретуге және енгізуге және дұрыс этикалық нормаларды тәрбиелеуге тырысты. Біздің Отанымызда, студенттер атап өткендей, бұған Абай Құнанбаев назар аударды. Жастар оның нақыл сөздерін, өлеңдерін, қара сөздерін тыңдап, олардан көптеген сұрақтарға жауап табады. Абайдың дана да көркем сөздері көп, бірақ оның ұсынысы шәкірт үшін — сыртқы және ішкі күмән мен жамандыққа бой алдырмау маңызды екенін атап өтті. Айта кету керек, көптеген жастар рухани өзін-өзі бекітуге ұмтылады. Дегенмен, сыртқы әсерге көніп, теріс жолға түсіп кететіндер де бар. Сондықтан өзіңізді рухани тұрғыда орнықтыру, яғни нақты моральдық нұсқауларға ие болу маңызды. Міне, осы жерде Абай мұрасы септігін тигізеді, ол айтылған сөздің мәнін түсінуге ықыласпен, ықыласпен зерделі адамдардың ақыл-кеңесін тыңдауға шақырады. Бұл тамаша және маңызды кеңес. Басқа адамның пікірін тыңдай және ұғына білу маңызды. Дегенмен, сіз өзіңіздің талдауыңызды жасауыңыз керек. Декарттың сөзін ұмытпаңыз: «Мен ойлаймын, демек, мен бармын». Табынушыларыңа ессіз еліктеу жақсы емес, өйткені өздерін ақылды, епті етіп көрсету үшін адамдар бір-бірін заңсыз әрекеттерге итермелейді деп студенттер қорытынды жасады. Абай «Жаман қылыққа, тізгінсіз мақтаншақтыққа бой алдырған, өзінен-өзі тоқтай алмай, талап қоя алмайтын, Алла алдында да, ар-ұжданында да тазаруға тырыспаған адамды жігіт болмайды...» деп есептейді. Студенттер адам өзінің алдында ғана адал, таза болуы керек деген пікірлерін білдірді. Кез келген адам Аллаға сене алады, бірақ ол Алла разылығы үшін емес, өзі үшін Адам болуы керек. Адам кез келген болуы мүмкін: мейірімді, зұлым, ақылды, ақымақ, арам, бәрібір. Әр адам маңызды, жаман адамдар болмаса жақсылықтың не екенін білмес едік. Осы пікірмен кейбір студенттер келіседі. Сондықтан әркім өзінің кім болғысы келетінін өзі шешіп, Адам болуға ұмтылуы керек.

Біраз жылдардан бері Абай философиясының бүгінгі күндегі өзектілігіне назар аударып, өзекті мәселелерді көтеріп, білім алған адамды олардан тек өз пайдасын көрмеуге шақырады. Студенттер бұл пікірмен келіседі, өйткені әрбір адам — Отанымыздың кішкентай бөлшегі. Мәдени жастар болашақта мемлекетімізді құрметтеудің кепілі және мемлекеттің қарқынды даму факторларының бірі, «ғылымдарды зерттей отырып, өз алдына айқын және асыл мақсаттар қоя отырып, басқалармен дауласу үшін білім алуға ұмтылма» [4; Отыз екінші қара сөз]. Мұнымен келіспеу қиын. Әрине, ақылға қонымды шектерде дау сенімнің берік болуына, мәселелердің дұрыс шешімін табуға көмектеседі, бірақ оған шамадан тыс ынта-жігер адамды тек қана бұзады, ал адамдық қадір-қасиетті қорлау ешқашан мәдениет пен жақсы тәрбиенің белгісі болған емес.

Уақыт көрсеткендей, бірнеше ондаған жылдар, тіпті ғасырлар бұрын өзекті болған мәселелердің көпшілігі бүгінде өзекті болып қала береді. Ұрпақ алмасуы олардың арасында келіспеушілік тудыратыны сөзсіз. Абайдың өмірлік тәжірибесі мол, қазақ халқын сыни ойлауға шақырған. Мысалы, Абай он бесінші қара сөзінде адамның жеңілдігі мен ақымақтығы тақырыбын қозғайды, ақыл-ойдың логикалық әрекетімен қуатталмаған шешімдерді айтады. Бұл туралы Бенедикт Спиноза да атап өтті, ол адам шешім қабылдағанда өзінің құмарлығына ермеу керек, оны саналы дәлелдермен қуаттау керек деп жазды. Бұл жерде дәрігер мамандығын, мәртебелі мамандықты таңдауды мысалға келтіруге болады. Бірақ бедел мен мәртебенің астарында үлкен еңбек, күш, жұмысыңызға деген шынайы сүйіспеншілік жатыр. Студенттердің барлығында мұндай түсінік бола бермейді. Абай маған сол күні не пайдалы болды, не үйрендім және болған жағдайдан қандай сабақ аламын деп күнделікті есеп беруді үйретеді. Студенттер бұл жастардың өздеріне қоятын ең қымбат сұрақтар екенін атап өтті, өйткені, күнделікті қарбаластың өзінде кейде қарапайым адами қасиеттерден айырылып, қазіргі жағдайдан қорытынды шығармай, бар күш-жігерімізді қарапайым пайда іздеуге бағыттаймыз. Осыны жеңіп, рухани бай тұлға болып қалыптасуына студенттердің айтуы бойынша Абайдың қара сөздерімен танысу көмектесті.

Абай философиясын оқу барысында студенттер Абай Құнанбаевтың тәрбие, имандылық мәселелерін көтерген 45 шағын философиялық трактат жазғанына назар аударады. Және олардың барлығы, олардың ойынша, бүгінгі жастар үшін өзекті. Қазіргі жастар басқаша, біреулер жақсылыққа ұмтылса, біреулер ұмтылмайды, осыны айта кету керек. Студенттер бүгінгі жастар неғұрлым мәдениетті, адамгершілігі мол болса, мемлекеттің болашағы да соғұрлым жақсы әрі жарқын болады деп санайды, өйткені жастарға үлкен жауапкершілік жүктеледі.

Абай адамның тұлға болып қалыптасуы мәселесін сөздің жоғарғы мағынасында қозғайды. Ол үшін адам бойындағы екі принципті бөліп көрсетеді: физикалық және рухани. «Олардың біріншісі тамақ, сусын және ұйқыны қажет етеді. Бұл тәннің қажеттілігі, онсыз тән жанға пана бола алмайды, ол өсіп, күшеймейді. Екіншісі — білімге құштарлық» [4; Жетінші сөз]. Өкінішке орай, қазіргі жастардың басым бөлігі жанның емес, тәннің қажеттіліктерін бірінші орынға қойып, жақсаруды қаламайтынын студенттер атап өтті. Бұған әдемі сыртқы келбет, әдемі өмірлік серік, байлық бақытты болу дегенді сөз деп есептейтін сән блогерлері көп септігін тигізеді. Студенттер нағыз бақыт адамның сырын ашуда, ой-өрісін, рухын дамытуда екенін, мұндай көзқарас адамның адамгершілік қасиеттерін дамыту барысында ғана қалыптасатынын атап өтті. «Ғаламның көзге көрінетін, көрінбейтін сырын өзіне ашпайынша, өзіне бәрін түсіндірмей адам адам бола алмайды. Ал ондай адамның рухының бар болуы ол кезде басқа жаратылыстың бар болуынан еш айырмашылығы жоқ» [4; Жетінші сөз]. Осы үзіндіге назар аудара отырып, студенттер жан адамның өмір сүруінің негізі ретінде қызмет етпесе, онда инстинкттердің ақыл-ойдан басым болатынына сенеді, содан кейін адам жануардан аз ғана ерекшеленеді, сол арқылы болып жатқан нәрсені бақылауды жоғалтады. Сондықтан өз іс-әрекеттеріңізді басқара білу қажет. «Рухтың нығметтері тәндікінен салыстыруға келмейтін жоғары екенін түсініп, нәпсі қажеттіліктерін жанның бұйрығына бағындыруымыз керек. Бірақ жоқ, біз мұны істемейтін едік» [4; Жетінші сөз]. Студенттер тәрбиелік сөздерді оқығаннан кейін мен тағы да жақсы кітапты қолға алғысы келетінін және үлкен құлшыныспен оқуға, үйренуге, талдауға кіріскісі келетінін атап өтеді, өйткені бұл үйлесімді дамыған тұлға болудың бірден-бір жолы.

М. Әуезов Абайды маргиналдық тұлға деп есептеді. Ол былай деп жазды: «Маргиналдық мәдениеттердің шекаралық өмір сүру мәселелерінің бірі және ерекше жағдайлар ретінде басқа халықтың тіліндегі шығармашылық фактілерін қамтиды. Маргиналдық тұлғаның ерекше позициясы оның этникалық жағынан жататын мәдениетті сырттан болады, сондықтан кең ауқымда қабылдауына ықпал етеді. Осы мәдениеттің тағдырларына қатысуға саналы түрде бағдарланған жағдайда, ол басқа мәдениеттерге қатысты оның жағдайы мен болашағын тұтас түсінуге ең құнды бейімділікке ие. Осы қасиетінің арқасында маргиналдық тұлғалар бір, бөлек алынған мәдениеттің дамуында да, оның басқа мәдениеттермен өзара байланысы процесінде де тарихта бірнеше рет белсенді тұлғалар рөлін атқарды» [5: 56-67].

«Абайдың көптеген қызықты ойлары бар», – деп жазады М. Әуезов, «Ол тәңірлік шабытпен, құштарлықпен баяндаған. Оның не ойлағанын көру қабілеті бар сияқты. Шығармаларының бейнелері көрнекі, көзге көрінетін. Сонымен бірге оның ішінде нақтылық, логика, абстрактылық, иррационалдық, мистика, эмоционалды лиризм қатар өмір сүрді. Бай сана, терең түйсігі оның бойындағы саналылық пен дедуктивтіктен асып түскенімен, оның мәңгілік (қазір және әрқашан), тұрғылықты жері — ол жерде (мұнда және барлық жерде) жақсылық пен сұлулықтан басқа алаңдататын ештеңе жоқ» [5; 100-104].

Абай адамдардың адамгершілік кемшіліктерін, жаман қылықтарын айтып, надандыққа, жалқаулыққа, қылмысқа баса мән береді. К. Бегалинова «Абай қайғы-қасіреттің, жамандықтың, адами жамандықтың дауасын қайырымдылықтан, ортақ игілікке ұмтылудан, рухтың беріктігінен, әділдіктен, білімнен көреді. Бұл қасиеттердің барлығына өз-өзімен болып, жақсылық жасау арқылы жетуге болады. Ал бұл білімге негізделген адамгершілік және рухани кемелдік арқылы мүмкін болады. Адамда үш қабілет – Ақыл, Сезім, Ерік болады дейді. Адамның мінезі ерік-жігерімен, өзін-өзі ұстай білуімен, құмарлықпен бірге қарастырылады. Бұл қасиеттердің барлығы бірлікте, тұтастықта. Бірақ егер олардың арасында келіспеушілік болса, адам жүрегінің бұйрығына, сезіміне құлақ асуы керек, ол басты рөлде қалуы керек. Сезім сананы дұрыс жолға салып, ерік-жігерді дұрыс пайдалануы керек» [6: 56]. Студенттер Абай философиясын талдағанда да осы ойларға мән берген.

Ұлы Абай мұрасын зерттеу қазіргі студенттердің көптеген өкілдері ұлы ойшылдың ойларын бүгінгі күннің өзекті деп санайтынын көрсетті. Оның философиялық толғаулары әлі де санаға рухани азық. Студенттер Абайдың «философиялауды тек жаттығулар мен ақыл-ойды өз бетінше қолдану арқылы үйренуге болады» деген сөздері әлі талай ғасырлар бойы өзекті болатынына сенеді» [7: 24]. Яғни, Абай философиясы өз бетінше, өзіндік ойлауға үйретеді.

Қорытынды

Қазіргі әлемде қалыптасқан жағдай бірінші кезекте адам болмысының құндылық негіздері туралы мәселені алға тартады. Қазіргі жастардың адамгершілік мәселесі бұрынғыдан да өзекті болып келеді. Бұл бірқатар факторларға байланысты.

Біріншіден, қазіргі уақытта рухани құндылықтардан гөрі материалдық құндылықтардың басым болуымен көрінетін жүйелі дағдарыстың куәсі болып отырмыз, бұл өркениетті көрнекті гуманист А.Швейтцердің пікірінше, өзінің маневрлік қабілетін жоғалтып, тосынсыз апатқа қарай асығатын басқарылмайтын кемеге ұқсатады.

Екіншіден, нарықтық қатынастардың әсерінен қазіргі әлемдегі құндылықтардың ауқымы өзгерді. Осыған байланысты, бір жағынан, кәсіптік қызметті таңдауда еркіндікке алғышарттар жасалады. Екінші жағынан, рухани-адамгершілік нұсқаулардың бұлдырлығы және өзінің болмысының мәнін жоғалту бар. Сондықтан жалпыадамзаттық рухани-адамгершілік құндылықтарды заманауи студенттер әлеміне аудару қажет.

Таңдаған мамандығына байланысты дәрігер тұлғасының рухани-адамгершілік мәдениетін қалыптастыру мәселесі ерекше маңызды. Қазіргі студенттер динамикалық өзгерістер мен ақпараттың алуан түрлі ағыны жағдайында өмір сүреді. Жастардың рухани келбеті мен құндылық бағдарларына әлемде болып жатқан өзгерістер әсер етеді. Әрбір медициналық оқу орнының студентінің бойында нағыз адами қасиеттерді ояту, өзін-өзі жетілдіруге, өзін-өзі дамытуға ұмтылу өте маңызды.

Рухани-адамгершілік адам өзінің ішкі әлемімен үздіксіз жұмыс жасайды. Ол өзінің білімін кеңейтуге ұмтылуымен, мәдени қажеттіліктердің кеңдігімен және тереңдігімен, әлемді және осы әлемдегі өзін түсінуімен, жақсартуға ұмтылуымен, өзінің ішкі әлемін өзгертумен ерекшеленеді. Бүгінгі әлемде бұл оңай емес, өйткені бұқаралық мәдениет басым болып келеді.

Денсаулық сақтау саласында болашақ маманның рухани-адамгершілік мәдениетін қалыптастыру үдерісі болашақ кәсібін алу үдерісінде маңызы болып табылады. Студент тұлғасының рухани мүмкіндіктерінің критерийлерін анықтау және оның дамуын қадағалау өте қиын. Біздің ойымызша, болашақ денсаулық сақтау маманының рухани-адамгершілік мәдениеті жоғары болған сайын оның талабы, қоғам үшін әлеуметтік мәні де жоғары болады. Ал студенттің рухани-адамгершілік мәдениетін қалыптастыруға көмектесуде, байқағанымыздай, өткен және қазіргі заманның ұлы ойшылдарының мұраларын зерделеуге болады.

Қорыта келгенде, ұлы ойшылдардың мұраларымен танысу арқылы философияны оқыту барысында студенттердің рухани-адамгершілік мәдениетінің құрамдас бөліктерін анықтауға болады:

- белсенді өмірлік ұстаным;
- ұлттық қадір-қасиет пен өз халқына деген мақтаныш сезімін дамыту;
- тұрақты жеке өсу;
- топтық жұмыс дағдылары;
- сыни тұрғыдан ойлау;
- бұл әлемді жақсартуға ниеті;
- өзін-өзі жетілдіру, тәуелсіздік, руханилық, кәсібилік;
- патриоттық;
- әлемдік өркениеттің рухани құндылықтарымен таныстыру;
- ұлттық сана-сезім мәдениетін қалыптастыру;
- толеранттылық мәдениетін тәрбиелеу.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры. Два философских введения в XXI век / В.С. Библер. — М.: Политиздат, 1991. — 412 с.
- 2 Балашов Л.Е. Занимательная философия: учеб. пос. / Л.Е. Балашов. — М.: «Дашков и К», 2019. — 414 с.
- 3 Паскаль Б. Мысли / Б. Паскаль. — СПб.: Азбука, 1999. — 334 с.
- 4 Абай Кунанбаев. Слова назидания [Электронный ресурс]. / Абай Кунанбаев. — Режим доступа: <https://abaikun.narod.ru>
- 5 Ауэзов М.О. Абай Кунанбаев: статьи и исследования / М.О. Ауэзов. — Алма-Ата: Наука, 1967. — 389 с.
- 6 Бегалинова К.К. Ментальная духовность казахской философии как целостной системы / К.К. Бегалинова. — Алматы: Казах. нац. техн. ун-та им. К.И. Сатпаева, 2014. — 183 с.
- 7 Разин В.И. Общая методика преподавания философии в вузах / В.И. Разин. — М.: Высш. шк., 1997. — 184 с.

Н.Ф. Ломан, Г.Б. Алипбекова, С.А. Никифорова, А.С. Ламанова, Б.Б. Рысбекова
**Изучение философии как метод формирования духовных ориентиров
современной студенческой молодёжи в медицинском вузе**

В статье рассмотрена проблема методов формирования духовных ориентиров современной студенческой молодёжи на занятиях цикла общеобразовательных дисциплин, в частности, философии. Авторами выделены некоторые методы формирования нравственных ориентиров у студентов-медиков, так как не ставилась задача — охватить все формы активизации познавательной деятельности студентов. Особое внимание уделено изучению философии Абая, посредством активных форм обучения. Результаты исследования в виде анализа анкет обратной связи говорят о том, что студенты в основной своей массе считают важными занятия по гуманитарным дисциплинам, отмечают значимость философии в профессии врача. Философия в медицинском вузе имеет свои особенности. Студенты на занятиях постигают своё предназначение и жизненный смысл, учатся работать в команде, аргументированно отстаивать свои позиции, тем самым формируя навыки клинического мышления. В конце статьи сделан вывод о том, что изучение наследия великих мыслителей формирует активную жизненную позицию, желание сделать мир лучше, способствует самосовершенствованию, постоянному личностному и профессиональному росту, развивает чувства национального достоинства и гордости за свой народ. Процесс формирования духовно-нравственной культуры будущего специалиста в области здравоохранения является важным в процессе получения будущей профессии. Довольно сложно определить критерии духовного потенциала личности студента и проследить их развитие. Авторы пришли к выводу, что чем более высока духовно-нравственная культура будущего специалиста в области здравоохранения, тем выше его востребованность, социальная значимость для общества, а помочь студенту в его духовном совершенствовании может изучение наследия великих мыслителей.

Ключевые слова: методы, духовность, ценностные ориентиры, молодёжь, социальные и гуманитарные дисциплины, наследие Абая.

N.F. Loman, G.B. Alipbekova, S.A. Nikiforova, A.S. Lamanova, B.B. Rysbekova

**The study of philosophy as a method of forming the spiritual
guidelines of modern student youth in a medical university**

This article discusses the problem of methods for the formation of spiritual orientations of modern student youth in the classes of the cycle of general education disciplines (GED), in particular philosophy. The authors single out some methods for the formation of moral guidelines for medical students since the task of covering all forms of activating the cognitive activity of students is not set. Particular attention is paid to the study of the philosophy of Abai, through active forms of learning. The study results as an analysis of feedback questionnaires indicate that students for the most part consider it important to study in the humanities and note the importance of philosophy in the profession of a doctor. Philosophy in medical school has its own characteristics. Students in the classroom comprehend their purpose and life meaning, learn to work in a team, defend their positions with arguments, thereby forming the skills of clinical thinking. As a result, it is concluded that the study of the heritage of great thinkers forms an active life position, the desire to make the world a better place promotes self-improvement, constant personal and professional growth, develops a sense of national dignity and pride in one's people. The process of forming the spiritual and moral culture of a future healthcare specialist is important in the process of obtaining a future profession. It is rather difficult to determine the criteria for the spiritual potential of a student's personality and to trace their development. The authors conclude that the higher the spiritual and moral culture of a future specialist in the field of healthcare, the higher his demand, social significance for society, and the study of the heritage of great thinkers can help a student in his spiritual improvement.

Keywords: methods, spirituality, value orientations, youth, social and humanitarian disciplines, the heritage of Abai.

References

- 1 Bibler, V.S. (1991). Ot naukoucheniia — k logike kultury. Dva filosofskikh vvedeniia v XXI vek [From science to the logic of culture. Two philosophical introductions to the XXI century]. Moscow: Politizdat [in Russian].
- 2 Balashov, L.E. (2019). Zanimatelnaia filosofii: uchebnoe posobie [The Philosophy of Entertainment: a textbook]. Moscow: Dashkov i K [in Russian].
- 3 Paskal, B. (1999). Mysli [Thoughts]. Saint Petersburg: Azbuka [in Russian].
- 4 Abai Kunanbaev. Slova nazidaniia [Words of Edification]. Retrieved from <https://abaikun.narod.ru> [in Russian].

5 Auezov, M.O. (1967). Abai Kunanbayev: stati i issledovaniia [Abai Kunanbayev: articles and research]. Alma-Ata: Nauka [in Russian].

6 Begalinova, K.K. (2014). Mentalnaia dukhovnost kazakhskoi filosofii kak tselostnoi sistemy [Mental spirituality of Kazakh philosophy as an integral system]. Almaty: Kazakhskii natsionalnyi tekhnicheskii universitet imeni K.I. Satpaeva [in Russian].

7 Razin, V.I. (1997). Obshchaia metodika prepodavaniia filosofii v vuzakh [General methodology of teaching philosophy in universities]. Moscow: Vysshaia shkola [in Russian].

Букеетов университет